

них відносин, на які спрямована діяльність держави; 3) вираження в функціях сутності держави і її соціальне призначення в суспільстві.

Зважаючи на науковий світогляд та комплексний підхід, можна сформулювати таке визначення функції демократичної соціальної правової держави: це цілеспрямовані основні напрями внутрішньої і зовнішньої діяльності держави, що виражають її сутність і соціальне призначення в суспільстві, зумовлені розв'язанням конкретних завдань щодо демократизації суспільного життя, верховенства права, захисту прав і свобод людини і громадянина і мають законодавчу регламентацію.

У цьому визначенні функції правової держави висвітлено демократичний зміст, гуманістичну сутність, соціальну спрямованість діяльності держави.

Таким чином, ми переконалися, наскільки складною, багатогранною і різноманітною є діяльність соціальної правової держави, розглянувши характер напрямів цієї діяльності, розмаїтість сфер впливу. Крім того, слід визнати, що всі завдання держави взаємопов'язані, як і функції, що їх вирішують, при цьому жодну із існуючих класифікацій функцій держави не можна вважати завершеною і досконалою. Водночас кожна із них акцентує увагу на тому чи іншому аспекті діяльності держави, її проблемах, особливостях завдань, що стоять перед державою. Тому потрібно зосередитись на дослідженні вирішальних стратегічних завдань, що є першочерговими і визначають гуманістичну сутність, демократичний зміст соціальної держави на даному етапі її розвитку. Проаналізувавши існуючі класифікації та визначення внутрішніх функцій правової держави, ми зупинилися на дослідженні таких внутрішніх функцій: захист прав і свобод людини і громадянина; економічна функція; соціальна функція; функція сприяння розвитку культури та виховання; функція забезпечення законності і правопорядку; екологічна функція.

Зміст будь-якого явища не може існувати поза відповідною формою. Тому і функції держави здійснюються у певних формах і певними методами. Вплив держави на конкретні види і групи однорідних суспільних відносин здійснюється у відповідних правових і неправових формах.

Список використаної літератури:

1. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учеб. – 3-е изд. – М., 2000.
2. Черноголовкин Н.В. Теория функций социалистического государства. – М., 1970.
3. Загайнов Л.И. Экономические функции советского государства. – М., 1968.
4. Каск Л.И. Функции и структура государства. – Л., 1969.
5. Волченков А.Г. Роль культурно-воспитательной деятельности советского государства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1968.
6. Погорилко В.Ф. Функции советского общенародного государства. – К., 1986.
7. Права человека и современное государственно-правовое развитие / Отв. ред. Светланов А.Г. – М., 2007.
8. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. – К., 2000.

Надійшла до редакції 21.01.2011

САЙФУЛІНА Ю.В., кандидат юридичних наук,
(Відокремлений структурний підрозділ
«Навчально-консультаційний центр
Національного університету «Одеська юридична
академія» з юридичним коледжем у м. Чернівці»)

УДК 340.12

ПРАВО ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ РЕГУЛЯЦІЇ СПІЛКУВАННЯ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена розкриттю права як соціального інституту, що встановлює надійний порядок спільного життя, зорієнтований на ідею справедливості, а тому накладає на кожного такі обов'язки, які є значущими саме для нього.

Ключові слова: право, позитивне право, право як соціальна реальність, юридична матерія, юридичні інститути, право як закон, сукупність правових норм, зміст права, механізми дії права

Стаття посвящена раскрытию права как социального института, который устанавливает порядок совместной жизни, ориентирован на идею справедливости, а потому возлагает на каждого такие обязанности, которые значимы именно для него.

Ключевые слова: право, позитивное право, право как социальная реальность, юридическая материя, юридические институты, право как закон, совокупность правовых норм, содержание права, механизмы действия права

The article is devoted to disclosure of law as the social establishment, which determines the reliable order of community life, oriented towards the idea of justice and therefore entrusts to everyone such responsibilities, which are significant just for him.

Keywords: law, positive law, law as the social reality, legal matter, legal establishments, law as rule, the range of legal norms, substance of law, law functioning mechanisms

Право – це особлива соціальна реальність, такий вражаючий феномен, який стосується суб'єктивної сторони життя суспільства, а у своєму виникненні залежить від людей, їхніх думок та волі і в той самий час виступає особливим явищем серед фактів дійсності, об'єктивної реальності.

У різні часи окремі аспекти даної проблеми, а саме: поняття та значення ієрархії джерел права (нормативно-правових актів), принципи системного підходу до дослідження джерел права, типологію нормативно-правових актів та їх класифікацію тощо, – досліджували С.С. Алексєєв, О.Г. Мурашин, В.С. Нерсєсянц, С.В. Полєніна, Н.В. Сильченко, В.М. Сирих, Е.В. Тімашкова, А.Ф. Шебанов, І.Ю. Богданівська, Т.В. Гурова, В.К. Забігайло, М.І. Козюбра, М.М. Марченко, В.В. Оксамитний, М.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, О.Ф. Скакун, Т.І. Тарахонич, Ю.В. Тихомиров, Ю.С. Шемшученко та ін.

Мета даної статті полягає у доведенні існування різних розумінь права, що зумовлено складністю об'єкта дослідження (права), методом, кутом зору дослідника і нерідко ідеологічними настановами. Ця розмаїтість, плюралізм суджень про право може стати передумовою і причиною різних ідейно-політичних доктрин і акцій.

Відомо, що право належить до суб'єктивної сторони нашого життя, до того, що являє собою плід думок і волі людей, особливо тих, хто володіє державною владою – створює закони, приймає обов'язкові рішення з тих чи інших питань. „Ось перед нами податок на нерухомість, – говоримо ми, – це діюче позитивне право, оскільки податок встановлений законодавцем; це воля законодавця, його рішення”.

Але вихідний, принципово важливий пункт істинно наукового розуміння права полягає саме в тому, що право (при цьому діюче право як людське творіння, що називається позитивним) – це не просто і не лише думка. Не просто і не лише відомі ідеї і воля, судження про необхідну і можливу поведінку, не лише іноді невмотивовані рішення влади про те, хто і що має право робити, як чинити.

Позитивне право – це факт. Тобто зовнішня реальність, чітка об'єктивна даність. Така реальність, об'єктивна даність, яка у кожен даний момент існує і діє як явище нашого буття, дещо відокремлене і зовнішнє для кожної людини і для всіх соціальних інститутів, навіть, певною мірою, для суспільства в цілому (мовою філософії – явище відчужене).

Проте візьмемо до уваги і ту обставину, що ми, люди, у нашому повсякденному житті сприймаємо право все ж переважно суб'єктивно. Але не спрощено, а з боку, скажімо, психології. Відомий російський правознавець-мислитель І.О. Покровський, зазначивши, що існування права „відчувається усіма”, зауважує: „право – це деяка соціально-психологічна сила, що регулює поведінку людей; воно є певним станом суспільної свідомості і суспільної волі, містить у собі психічний примус індивіда до певної поведінки. Як явище соціальної психології право є, таким чином, безсумнівною реальністю, фактом емпіричної дійсності, частиною із „світу суцього” [1, с. 147].

Трактування права як реального факту важливо для науки. Це її початковий пункт. Але такою констатацією не можна обмежитись (бо по суті справи думки і воля людей, будь-які явища психічного походження – це теж реальні факти дійсності).

Перед нами, як зазначав відомий правознавець, дійсно, „сила, яка регулює поведінку людей” (вона діє, працює, відточена у своїй дії термінами, процедурами, підтримується у своїй дії державними органами, які називаються правоохоронними).

Право, як вже зазначалося вище, – це особлива соціальна реальність, такий феномен, що стосується суб'єктивної сторони життя суспільства, у своєму виникненні залежить від людей, від їхніх

думок і волі і в той самий час є особливим явищем серед фактів дійсності, об'єктивної реальності.

„Особливе явище”, на нашу думку, означає те, що право має своє „тіло” – *corpus juris* (корпус юріс), як говорили юристи Древнього Риму. „Тіло” тут розуміється як своєрідна матерія зі своїми властивостями, своїм життям, логікою існування і розвитку [1, с. 147]. Матерія не в суто матеріалістичному розумінні, тобто не в значенні речових, видимих предметів (хоча у праві є і такий бік – закони, інші правові джерела, документи), а в значенні соціальної, багато в чому „невидимої” реальності.

Питання, саме являє собою „тіло”, матерія (*corpus juris*) права, потребує окремого розгляду. Поки що доречно навести судження ще одного відомого російського правознавця – Б.А. Кістяковського, яке свідчить, окрім розуміння самої суті проблеми, також про те (і ця обставина надзвичайно важлива), яку увагу в дореволюційний час російська правова наука приділяла положенню про право як про об'єктивну реальність.

Отже, на думку Б.А. Кістяковського, „правову реальність слід поставити приблизно посередині між реальністю витворів мистецтва і живопису, з одного боку, і творами літератури і музики – з іншого. Але все-таки її доведеться визнати трохи ближчою до реальності першого виду культурних благ, ніж другого ...” [2, с. 336]. На наш погляд, наведене судження допомагає визначити природу права і з'ясувати, що саме являє собою матерія, „тіло” права.

Лише визнаючи те, що предметом юридичних знань є не самі по собі акти влади, не вимоги тієї чи іншої ідеології, не ще якісь фантоми, а конкретна об'єктивна реальність (звичайно, особлива, багато в чому „невидима” – така, що належить до соціальної матерії, до суб'єктивної сторони життя суспільства і, за визначенням Б.А. Кістяковського, близька до витворів „скульптури і живопису”), – лише за цієї умови можлива дійсна, істинна наука, що має справу з реальними явищами дійсності, яка нас оточує, тобто така ж сама, як і інші галузі знань. І до того ж наука, покликана практично і теоретично опановувати такі реальні явища дійсності, які в тій чи іншій мірі і вигляді виражають відомі ідеальні, гуманітарні начала і цінності.

Такий („природничо-технічний” і водночас гуманітарний) характер правознавства надає йому дуже значного наукознавчого статусу.

Зазначимо, що цей підхід до юридичних знань є, окрім усього іншого, також і попередженням проти легкого (часом авантюрного) ставлення до права, до уявлень, які побутують, згідно з якими можна довільно, як заманеться, кроїти і перекроювати юридичні норми, одночасно, мало не одним розчерком пера, переробляти юридичну систему, а разом з нею і все життя суспільства. У зв'язку з цим згадується один із президентських указів під час російських економічних реформ початку 1990-х рр., у якому було постановлено „включити у цивільне право інститут договірної власності” (інститут англо-американського прецедентного права, докорінно несумісний з усією системою права власності в Росії), – акція, яка, на щастя, хоч і значними зусиллями, була врешті-решт відкинута.

Отже, юридична матерія, як і кожна матерія у сфері діяльності людей, яка, здавалося б, є доступною речовиною в руках людини, насправді виявляється предметом, далеко не завжди податливим до вільного маніпулювання. Через право, закони, всю систему юридичних інститутів можна вирішувати різноманітні завдання, реалізовувати багато життєвих інтересів. Можна і необхідно розвивати й удосконалювати діюче право. Але матерія права така, що вона не дозволяє використовувати право за принципом „що хочу, те й роблю” або за придворними звичаями („чого бажаєте?”).

Таким чином, істинний правознавець, який володіє необхідною сумою професійних знань, достатньою юридичною культурою і громадянською відповідальністю, зобов'язаний незалежно від свого соціального і службового становища вміти говорити „ні”. „Ні. Право не дозволяє це зробити”. Або: „Дозволяє зробити лише оце і оце, і більше нічого”. Або: „Що ж, прошу, використовуйте для того, що ви задумали, правові постанови, але знайте – будуть значні видатки, втрати, не виключено – непоправні”.

Такий підхід до юридичних знань, чіткий і предметний, виступає, по суті, найважливішим елементом, який відкриває шлях до державної політики, побудованої на послідовних наукових засадах. На засадах всього комплексу наук, що стосуються людини і суспільства, серед яких достойне місце покликана зайняти і наука права.

І навпаки, неврахування, нерозуміння і тим більше пряме заперечення вказаної риси правових знань (зокрема, зведення права до феномена суто психологічного, духовного, ідеального

походження, до однієї лише „волі”) призводить у практичному відношенні до того, що маніпулювання правовою матерією, як і в інших випадках довільного маніпулювання з об'єктивними реаліями, перетворюється у практичному використанні на недоліки, втрати, часом значні, непоправні. Тобто призводить до значних прорахунків, до нерозуміння справжньої ролі, призначення і змісту права у житті людей, у долі суспільства, а в науковому відношенні – до трактування юриспруденції як дисципліни нижчого сорту, лише одного юридичного позитивізму, який вузько розуміють. До того ж при цьому, що особливо важливо, справжні „закони законів”, особливості і закономірності права, його таємниці так і залишаються недоступними для юридичної науки, а звідси і для всього суспільства, що взагалі буде і далі виправдовувати невисоку думку, яка існує про неї у значній кількості людей.

Саме поняття права є багатозначним. По-перше, право передбачає певний тип людських стосунків. Ще Арістотель говорив про стосунки в рамках суспільного життя, політичного життя (politike koīnōnia). Отже, право – це сукупність норм (чи то зафіксованих у письмовій формі (владою встановлені й опубліковані закони, статuti тощо) чи таких, що визнаються на основі звичаїв (неписане право, звичаєве право)), які регулюють, упорядковують людську поведінку [3, с. 43-45].

По-друге, право передбачає не просто стосунки між людьми, а саме такі, що мають зобов'язувальний характер [4, с. 5-6]. Тобто вони не можуть бути описані в термінах фізіології або психології. Право є певна „повинність”, „належність” (das Sollen). По-третє, право відрізняється від інших зобов'язувальних норм інтенсивністю засобів примусу [5, с. 195]. Право – це публічна система примусу [6, с. 7], примусовий порядок. У зв'язку з цим справді можна говорити, що „правова система – це чітка система заходів, одна з головних цілей якої – поінформувати урядові структури, а також пересічних громадян, що дозволено і що заборонено” [7, с. 5]. Але примус як такий – ще не достатня ознака правової системи. Таке спрощене бачення було притаманне деяким представникам правового позитивізму. Подібна позиція підтримувалася радянським правом [8, с. 348] і частково сприймається українською правовою думкою [9, с. 215].

Право як примусовий порядок має спиратися на авторитет, який визнається суб'єктами права. Право у вигляді закону не тільки погрожує, а й обіцяє захищати інтереси людей. „У довготерміновому плані право має ґрунтуватися на моральності та особистій зацікавленості”; моральне переконання і право підтримують одне одного [6, с. 9-10]. Визнання обов'язковості правових норм передбачає свободу, вольове рішення, яке бажає або не бажає визнавати щось чи підкорятися чомусь (комусь). Адже воля людини є принципом її дій. „Людина є принципом вчинків” (anthropos einai arche ton praxeon); людина діє у певний спосіб, коли вирішує робити те або інше (boyle peri ton ayto prakton). „Право є уприсутненням вільної волі” (ist Dasein des freien Willens). Тому під правом розуміється така сфера людського буття, у межах якої стосунки між особами регулюються остільки, оскільки ті перебувають у різноманітних зобов'язувальних стосунках між собою і водночас протистоять одна одній як самостійні та вільні індивіди. Право упорядковує стосунки між індивідами або між індивідами та спільнотою таким чином, що гарантується свобода самоздійснення індивіда.

Право встановлює надійний порядок спільного життя, зорієнтований на ідею справедливості, а тому накладає на кожного такі обов'язки, які є значущими саме для нього [10, с. 1188]. Справедливість же є такою специфікацією стосунків між індивідами, коли всі вони усвідомлюють себе (Я) рівними щодо певного раціонального принципу. „Право – це щось пропорційне” (estin to dikaion analogon ti), а сенс пропорції (analogia) – прирівнювання (isotes). Тобто можна резюмувати, що право є зорієнтованим на ідею справедливості зобов'язувальним порядком взаємовідносин усередині політико-соціальних груп або у певному об'єднанні таких груп. Справедливість можлива тільки там, де є рівність перед законом (рівність перед нормами), який уособлює раціональний порядок спільного життя.

На нашу думку, право як сукупність правових норм є зобов'язувальним порядком людських стосунків у рамках спільноти, що підтримується офіційно організованим примусом, який, у свою чергу, повинен визнаватися всіма членами спільноти як авторитетний примусовий порядок, оскільки індивіди в межах зазначеного порядку протистоять один одному як самостійні й вільні індивіди, рівні перед законом і зорієнтовані на створення справедливого суспільства на раціональних засадах.

Питання „Що є право?” може спантеличити правознавця так само, як питання „Що є іс-

тина?" – логіка. „Що відповідає праву (quid sit juris), тобто що кажуть або казали закони у певному місці і у певний час, юрист ще може вказати; але наскільки правими (справедливими – recht) є веління цих законів, і чи існує загальний критерій, користуючись яким можна було б пізнати як праве, так і не праве (das allgemeine Kriterium, woran man überhaupt Recht sowohl Unrecht (justum et injustum) erkennen könne), – це для юриста залишається прихованим, якщо він хоч на деякий час не залишить свої емпіричні принципи і не спробує відшукати джерела цих суджень у чистому розумі з метою заклати підґрунтя для можливого позитивного законодавства. Суто ж емпіричне вчення про право є (як дерев'яна голова у Федровій байці) головою може й прекрасно, але, на жаль, порожньою” [11, с. 229-230].

Переломні, перехідні епохи в історії людства завжди пов'язані зі зростанням інтересу до проблем права, правотворчості, основних конституюючих принципів правового регулювання.

Право виникає з необхідності регуляції спілкування людей, які мислять і усвідомлюють себе як певну відмінність від інших. Людина мислить себе особистістю як внутрішню сутність свого буття, а тому дії особистості і саму особистість не можна зводити до зовнішнього контексту світу, але водночас вони є незамінними в ньому. А.П. Засць вважає, що правова регуляція опосередкована трьома умовами – „біологічною сутністю людини, її усвідомленим буттям (наявністю свідомості і здатності мислити) і умовами соціального співіснування (соціальною дійсністю). Саме вони і викликають у своїй сукупності потребу і можливість соціальної регуляції, упорядкування суспільних відносин” [12, с. 47-58].

Право як соціальний інститут є складним артефактним феноменом, який втілює в ідеальній формі суттєві обмеження тих взаємодій, частиною яких вони були раніше і які вони опосередковують у теперішньому.

Розуміння права як надзвичайно багатогранного феномена, плюралістичний підхід до його вивчення сприяють підвищенню інтересу до концепцій (або теорій) права, які традиційно відкидалися радянською теоретико-правовою наукою. Ці тенденції, безперечно, варто визнати позитивними, оскільки саме вони дозволяють наблизитися до усвідомлення дійсних причин виникнення права, його ролі як універсального регулятора суспільного життя, проблематики цінності права.

Протягом майже всього минулого століття розвиток вітчизняної і західної правової науки здійснювався докорінно різними шляхами; отже, і сформовані внаслідок цього підходи до вивчення зазначеного явища є діаметрально протилежними. Нині вітчизняною юридичною наукою цілком визнається обмеженість позитивістського підходу щодо розуміння права. Проте, на нашу думку, сліпе запозичення західних концепцій права є також недоцільним і недоречним. Відмінність у соціально-культурному, історичному розвитку, менталітеті тощо значно ускладнює, якщо не унеможлиблює сприйняття концепцій, що належать до іншої культурної традиції.

Основу структури права утворює діалектика змісту та форми, в котрих право об'єктивується як інституційне соціальне явище, юридично цілісна нормативна система. У свою чергу це зумовлює наявність у праві двох взаємопов'язаних аспектів структури: 1) структури змісту права та 2) структури форми даного змісту, відносна самостійність яких нерідко настільки перебільшується в науковій літературі, що обидва ці аспекти структури права вбачаються як різні утворення, а не як сторони одного й того ж цілого – права.

Із визначальною ролі змісту права впливає, що його структура також є визначальною, первинною щодо структури форми, котра хоча і має відносну автономність, але усе ж таки виступає як похідна структури права.

Вищевикладене дозволяє констатувати, що було б помилкою стверджувати, що право повністю детермінує конкретні вчинки індивідів і тим самим позбавляє людину даної їй як виду свободи дії на соціальному рівні. Насправді право окреслює лише простір, у межах якого дія конкретної людини може будуватися залежно від ситуації і характеру людини. Однак яким би широким не був спектр допустимого, право визначає для свободи дії певні межі, при порушенні яких до індивіда застосовують санкції.

Список використаної літератури:

1. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. – М., 1998.
2. Кистяковский Б.А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. – М., 1916.
3. Кельзен Г. Чисте правознавство. – К., 2004.

4. Utz Arthur F. O. P. Wesen und Begründung des Rechts // Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie. – 1961. – 8. Band. – S. 5–6.
5. Schömbbs Erwin. Recht // Taschenlexikon Religion und Theologie. Bd. IV. Göttingen, Vandenhoeck, 1983. – S. 195.
6. Оноре Т. Про право. Короткий вступ. – К., 1997.
7. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. – М., 1998.
8. Юридический энциклопедический словарь. – М., 1987.
9. Юридичні терміни. Тлумачний словник. – К., 2004.
10. Hommes Ulrich. Recht // Handbuch philosophischer Grundbegriffe (Hgg. Hans Michael Baumgartner und Christoph Wild). Bd. 4. – München, Kösel, 1973.
11. Бисмарк О. Мысли и воспоминания. – М., 1940. – Т. II.
12. Заєць А.П. Біосоціальні передумови правової регуляції у суспільстві та формальні атрибути права (історико-гносеологічний аспект) // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 1. – С. 47-58.

Надійшла до редакції 10.01.2011

АНДРУХІВ О.Г., викладач
 (Прикарпатський юридичний інститут
 Львівського державного університету
 внутрішніх справ)

УДК 94 (477.76)

«ДОБРОВІЛЬНІ» ПЕРЕСЕЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ НА ПРИКАРПАТТІ У ПОВОЄННІ РОКИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Здійснено аналіз правового механізму, форм та масштабів переселень господарсько-економічного характеру на Прикарпатті у повоєнні роки.

Ключові слова: Станіславська область, переселення, правова база, форми, методи і масштаби переселень

Проанализированы правовой механизм, формы и масштабы переселений хозяйственно-экономического характера на Прикарпатье в послевоенные годы.

Ключевые слова: Станиславская область, переселения, правовая база, формы, методика и масштабы переселений

The analysis of legal mechanism, forms and scales of economic migrations in Precarpathian region in post-war years is carried out in the article.

Keywords: Stanislav region, migration, legal base, forms, methods and scales of migrations

За роки державної незалежності питання репресій, що проводилися в повоєнне десятиліття на території західних областей України, знайшло своє висвітлення в чималій кількості здебільшого історичної та політологічної літератури. Передусім автори звертали увагу на такі форми репресій, як арешти, виселення на спецпоселення та заслання так званих «ворогів народу» і членів їх родин. Водночас переселення, зумовлені господарсько-економічними та в окремих випадках військово-стратегічними потребами, не знайшли достатнього висвітлення, зокрема в історико-правовому аспекті. Не стали винятком переселенські процеси і на території Прикарпаття (Станіславської області, з 1962 р. – Івано-Франківської області), які мали місце в 1944–1954 рр. Актуальність обраної теми зумовлена й тим, що територія Прикарпаття з її лісовими масивами та Карпатами в повоєнні роки, як свідчать офіційні документи вищих радянсько-партійних органів та силових структур, була базовою для збройних формувань ОУН–УПА. Відповідно, для їх придушення владним режимом використовувалися не лише військово-силові методи й репресії, а й так звані «добровільні» переселення мешканців населених пунктів, які вважалися базовими для «оунівських бандформувань», що здійснювалися під виглядом вирішення економічно-господарських завдань. Таким чином, вищезазначене свідчить про актуальність обраної тематики.

Метою публікації є історико-правовий аналіз на основі архівних матеріалів заходів центральної та місцевої влади, силових структур із ліквідації опору націоналістичного підпілля під виглядом добровільних переселень мешканців окремих населених пунктів Станіславської

